

Казанова О. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

АСПЕКТИ ЖАНРОВОГО СИНТЕЗУ В ОПОВІДАННЯХ ТА НОВЕЛАХ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

У статті проаналізовано аспекти жанрового синтезу оповідання, новели й жанрів народної прози (легенди, бувальщини, притчі, балади) у творчому доробку сучасної письменниці української літератури Галини Пагутяк. На основі аналізу творів письменниці означено своєрідність її художнього мислення та світосприйняття, авторський психологізм. Філософічність і умовність малої прози Галини Пагутяк насамперед позначилися на характері образотворення, психологічній домінанті художнього вираження, афористичності висловлювань тощо. В оповіданнях і новелах письменниці виявляється тяжіння до переосмислення народно-поетичних джерел, домінує тенденція сучасної інтерпретації фольклорного набутку, доповнення новою семантикою та розумінням. Проаналізовано своєрідність інтерпретації образу лісу в психологічно-екзистенційному просторі сучасного сприйняття. Локус лісу також стає певною смисловою проєкцією філософської проблематики творів української сучасної авторки. У жанровій структурі малої прози Галини Пагутяк виявлено жанрові ознаки притчі, що позначилося на реалізації часопросторових чинників – переплетінні давнього й сучасного пластів. Розглянуто, як жанрові ознаки народної легенди асимілюються в структуру оповідання на сюжетно-композиційному рівні, впливаючи на формування своєрідної модальності оповіді, семантичну акцентуацію фантастичних елементів у творі тощо. Особливості жанрового синтезу легенди й оповідання виявляється на наративному рівні, коли спостерігається поєднання різних форм і типів нарації. Органічне поєднання елементів реалістичного й фантастичного зображення у творах письменниці зумовлює своєрідну артикуляцію екзистенційних проблем, що стають провідними в багатьох оповіданнях і новелах Галини Пагутяк. Зокрема, досліджено екзистенційні мотиви самотності, індивідуальної реалізації, страху, фатальності життя, проблема вибору чи протистояння власній долі.

Ключові слова: жанр, синтез, сюжет, композиція, наратив.

Постановка проблеми. Визначну роль у розширенні тематики й жанрово-стильової парадигми сучасної української прози відіграє по-своєму оригінальна філософсько-інтелектуальна творчість Галини Пагутяк. Творчий доробок письменниці різноманітний у жанровому плані – два десятки романів і повістей, понад тридцять новел і оповідань «<...> вишуканої інтелектуальної прози, яку можна дорівнювати до кращих зразків європейського мистецтва» [1, с. 16–17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники художньої творчості Галини Пагутяк (М. Жулинський, В. Агеєва, Р. Мовчан, Є. Нахлік, В. Панченко, О. Корабльова, А. Соколова та інші) правомірно відзначають, що своєрідність моделювання художньої картини світу в прозі письменниці зумовлена передусім авторським світосприйняттям. Спостерігається поглиблення психологізму й інтелектуального спрямування творів, жанрово-стильові експерименти, що реалізуються через еkleктику реалістичних, сюр-

реалістичних і символістських елементів. Мала проза сучасної авторки характеризується домінуванням фрагментарних жанрових форм: малий обсяг, мінімум персонажів, напруженість і динаміка розгортання колізій і тому подібне. Характерною рисою малої прози Галини Пагутяк стає художня умовність, що виявляється через звернення до численних міфологем, використання елементів фантастики, моделювання містичних ситуацій, психологічну інтерпретацію фольклорних мотивів та образів, зміщення композиційних і часопросторових векторів.

Постановка завдання. Талановита письменниця видозмінює традиційний жанровий канон новели й оповідання, вводячи до жанрової структури своїх творів ознаки притчі, народних легенд, бувальщин. Художня проза авторки не переобтяжена додатковими описами, не ускладнена асоціативно, а фольклорно-міфологічна умовність зумовлює її філософську константу, що реалізується на морально-етичному й психологічному

рівнях. Отже, метою статті стає розгляд специфіки жанрового синтезу в оповіданнях і новелах Галини Пагутяк.

Виклад основного матеріалу. У прозовій мініатюрі «Золота чаша», стилізуючи оповідь у формі «народного сказу», авторка відтворює легендарну подію вбивства українською жінкою туркені під час монголо-татарської навали й заволодіння турецькими скарбами й золотою чашею, завдяки яким побудували церкву. Важливу роль у розвитку сюжету відіграє художня умовність та орієнтація на вигадку, що, як і в народній легенді, сприймається як правдива історична подія. Л. Дунаєвська у своїй монографії «Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічної традиції» зазначає, що легенді притаманна художня установка на ймовірність зображених подій і фактів. У народній легенді незвичайне, дивовижне виступає в органічній єдності з реальним і компенсує недостатність чи цілковиту відсутність точної інформації [2].

Поряд з основною подією твору, акцентується реалізація внутрішніх колізій, що проявляється через підсвідоме почуття провини за скоєний гріх вбивства жінки, а отже чиєсь матері. Важливу роль водночас відіграють нав'язані страхом сновидіння, візії певного містичного «повернення» чаші на одне й теж місце на вікні, уявний діалог з вбитою жінкою та відчуття докорів сумління. Лаконічність сюжетно-композиційної структури твору виявляється зокрема в тому, що вся гама переживань за принципом айсберга занурена в підтекст, що актуалізується через психологічну конотацію: «Мої діти за мною плачуть, а твої коло тебе!» [3, с. 23]. Несподівана трагічна розв'язка набуває дидактичного пафосу, що надає оповіді притчового характеру: «І диявол спокусив жінку на великий гріх: вирішила вона спалити церкву. Але, як несла вогонь, знялася буря й погасила його. І збагнула тоді нещасна, що не вернеш вдіяного <...>» [3, с. 23].

Жанрові ознаки народної легенди (давноминутий час, фантастичні елементи, вигадка, що сприймається певно, гіпербола, динамічний розвиток сюжету), які майстерно вплетено в структуру оповідання, визначають своєрідність не лише форми твору, але і його жанрової модальності. У такий спосіб письменниця по-філософськи осмислює значення фатальних чинників у житті людини у фокусі психологічних проявів.

У малій прозі Галини Пагутяк спостерігається інтерес до народнопоетичних джерел, домінує тенденція сучасної інтерпретації фольклорного набутку, доповнення новою семантикою та розу-

мінням. Міркування про екзистенційну приреченість людини, фатальності її долі відбивається через переосмислення сюжету народної піснібалади у фокусі оповідання письменниці «Підманули Галю». Особливості жанрового синтезу виявляються на наративному рівні, коли спостерігається поєднання різних форм і типів нарації: «сказового» об'єктивного дискурсу наратора-спостерігача й суб'єктивної оповіді, включеної до художнього дієгезису через низку риторичних апеляцій і звертань до героїні твору. Акцентуація займенника «ти» в структурі оповіді зумовлює емоційне переживання зображеного читачем, відбувається певне чуттєве перенесення власного досвіду й переживання на відтворену ситуацію. Реалізується комунікативна модель: автор – наратор – герой – читач: «Ти ще не прийшла до тям, хоч уже розплющила очі <...>. І коси, якими ти прив'язана до сосни. Кричи, не кричи, все одно не вирвешся, згориш до тла. Та милосердна стріла татарина, що стоїть на тому березі річки, не дає виконати присуду: спалення на повільному вогні. Йому нема діла, що ти вкинула своє дитя у воду, бо не знала чиє воно <...>» [3, с. 23]. Наступний епізод стає асоціативним декодуванням смислу відтвореної ситуації: оповідач передає події сучасного світу, коли матір відмовляється від власної новонародженої дитини, знаючи про її вади й залишаючи її в пологовому будинку. Отже, в сюжеті виявляються жанрові ознаки притчі, параболічного співвідношення, переплетіння давнього й сучасного пластів. Особливо виразно це відчувається наприкінці твору, коли авторка, пов'язуючи різні часові площини, спрямовує до більш глибокого філософського осмислення та оцінки зображеної драматичної ситуації, де розкривається суперечність суспільних усталених моральних цінностей та екзистенційного усвідомлення приреченості власного вибору: «Відкрий очі – і ти побачиш лице твого сина, поросле шерстю, <...> сина, якого тобі не віддали, хоч ти могла б узяти його і піти в глибокий ліс <...>» [3, с. 24]. Локус лісу також стає певною смисловою проєкцією філософської проблематики твору. Нагадаємо, що у фольклорі образ лісу – це відсторонений «інший» світ, простір, сповнений існування невидимих і непідвладних людині природних істот. У християнській агіографії ліс приваблював людей, які прагнули знайти усамітнення, аскету, подолати власну гріховність, відгородитися від впливу мирського життя. Образ лісу у творі Галини Пагутяк набуває психологічної спрямованості, створює враження занурення в замкнутий

простір власних страхів, площини підсвідомості, можливості втекти від реальності, подолати трагічність власного доленосного вибору й вчинку.

Функціонування в малій прозі Галини Пагутяк етнографічної та міфологічної образності стає домінуючою та визначальною ознакою індивідуального стилю письменниці, її художнього мислення та світосприйняття. Схожу інтерпретаційну семантику виявляє образ лісу в оповідання «Світ варварів»: «У старезному лісі, просякнутому солодкуватим запахом тління, в дулі великого дуба жив чоловік. Харчувався він ягодами, горіхами, грибами, і давно його вже нічого не хвилювало. Жив він отак, може, сто років, може двісті <...> Та якось улітку до нього прийшла жива істота <...>» [3, с. 24].

Жанрові ознаки народної легенди виявляються на сюжетно-композиційному рівні, в особливій модальності оповіді, використанні гіпербол, фантастичних елементів тощо. Однак головне семантичне навантаження несе діалог, що набуває філософського узагальнення через формальну безособовість та алегоричність змісту:

«– Я знаю, звідки ти прийшов. Світ мав би рости, множитися і захопити ліс, а він і досі меншає.

– Він менший за цей ліс. Мені там немає місця <...>» [3, с. 24].

Образ лісу уособлює гармонію існування, внутрішній світ людини, яка не знаходить свого місця в абсурдній дійсності сучасного життя, усвідомлюючи свою винятковість, і як наслідок – самотність: «<...> дідो назбирав листя, заповнив ними яму, і двоє людей сховались глибоко-глибоко. Заплющили очі, підігнали коліна до грудей, і заснули. І снився їм не світ варварів, що міг уже на той час вміститись на долоні, а те, що снилось деревам: спів птахів, котрі навесні повертались додому <...>» [3, с. 24].

В описі персонажів привертає увагу так звана «поза ембріона» («підігнали коліна до грудей»), що вказує на незахищеність людини перед чужим для неї середовищем, протистояння її духовного наповнення, що виявляється через підсвідомий ментальний зв'язок з природою, ворожому світові варварів. Асоціативно традиційна семантика іменника варвари вже налаштовує на певне сприйняття розгортання філософської колізії у творі: з одного боку людина з багатим внутрішнім світом, а з іншого – світ варварів, яким не відомо про духовність, моральні й культурні цінності, які легко знищують їх, перетворюючи світ на хаос.

Жанрова синтетична природа малої прози Галини Пагутяк, в якій майстерно поєднано жанрові ознаки оповідання, легенди, притчі, продукує умовність змісту, артикуляцію асоціативних і символічних натяків, що дають змогу читачеві під час рецепції творів виходити на широкі узагальнення. Переплітаючи елементи реалістичного й фантастичного зображення у своїх творах, письменниця у своєрідний спосіб акцентує увагу на таких екзистенційних проблемах, як безсилість людини перед фатальними й незбагненними чинниками, що визначають плін життя, а також втрата відчуття гармонії, зв'язку зі світом, оточенням, природою. Так, вже асоціативність самої назви твору Галини Пагутяк «Інша» експлікує мотив екзистенційної самотності, що переживає сучасна жінка, змушена підпорядковувати своє життя соціальним стереотипам. Сюжет розгортається через уявний діалог-непорозуміння між жінкою та Богом, який сприймається як апеляція до себе самої, до іншої іпостасі своєї душі. Бог переміщує уяву героїні в майбутнє і намагається показати, як рідним буде важко й сумно без неї, як боляче після її смерті, закликаючи жінку до терпіння та покори перед своєю долею. Проте в репліках героїні поступово наростає почуття незадоволення власним життям і ненависті до чоловіка, який сприймає її як домогосподарку, зверхньо, виявляється відчай від усвідомлення марності свого життя: «Навіть Бог не побачив, що насправді я інша, зовсім інша – думає жінка, притулившись чолом до темної холодної шибки» [3, с. 29].

Нагнітання емоцій відбувається в гіперболічних виявах почуттів, що в тексті реалізується через нанизання предикатів: «Поки всі сплять, вона розбиває стіни, обриває плетиво електричних проводів, трощить двері, рве на клапті простирадла, роздирає подушки. А потім ненависть до того, що вона сама створила, перекидається на сусідні будинки <...>» [3, с. 29].

Наступний діалог виявляє антиномію Бог-диявол, що співвідноситься з екзистенційною проблемою вибору, спробою або зрозуміти себе, прийняти фатальність власного життя, або протистояти власній долі:

«Ні – думає вона. – Якщо я усвідомлю жахливість створеного моїми руками, що їх фальшиво називають «ласкавими матусиними руками», значить, я інша. Я можу знищити все це, у мене вистачить сили. Але перетворити свого чоловіка на людину не зможу, бо він народився свинею <...>.

– Переріж горло своїй свині, – каже до неї Диявол. – І ти станеш вільною, моя русалонька.

Ти повернешся у світ, де панує хаос, і там тобі більше сподобається. <...> Зніми з себе прокляття!» [3, с. 29].

Виразним стає екзистенційний мотив «звільнення» від земних страждань через смерть, що прочитується як ілюзія, нездійсненна мрія, адже настає трагічне усвідомлення приреченості людини, яка мусить нести свій хрест: «Жінка дихає свіжістю ночі, гасить світло на кухні. Як тоді, коли взимку вона з вікна автобуса побачила на снігу мертвого собаку, і подумала: «Йому добре. Він більше не мерзне». Отак. Темрява. І ще – забуття» [3, с. 29].

Тут спостерігається специфіка такої ознаки художньої сучасної прози як притчевість. Варто зазначити, що між притчею та притчевістю немає тотожності, бо цей термін втілює ширше значення. У творі виразно виявляється тяжіння до філософічності, узагальнень, що також помітне вже в безособових героях, які сприймаються сим-

волічно: жінка, Бог, Диявол. Все це продукує двоплановість змісту художнього твору, коли через одиничне постає універсальне, загальне.

Висновки і пропозиції. Отже, жанрові модифікації малої прози Галини Пагутяк пов'язані передусім із модерністськими жанрово-стильовими пошуками доби, бажанням розширити можливості традиційного жанру новели чи оповідання. Але передусім експериментування з традиційними жанрами виявляють тайни своєрідного художнього мислення письменниці, її світовідчуття.

Розглянуті ознаки жанрової модифікації малої прози Галини Пагутяк (на рівні конфлікту, сюжетно-композиційної, наративної структури, символічно-образного світу поетики) не вичерпують всієї різноманітності творчих пошуків авторки, але хочеться сподіватися, що стаття сприятиме подальшим дослідженням творчості унікальної української письменниці нової доби.

Список літератури:

1. Артюх А. В. Про самотність котів та опирів. *Книжжик*. 2007. № 411. С. 16–17.
2. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій : монографія. 2-ге видання. Київ : Київський університет, 2009. 304 с.
3. Пагутяк Г. В. Потонулі в снігах: Новели, оповідання та есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. 184 с.

Kazanova. O. V. ASPECTS OF GENERAL SYNTHESIS IN STORIES AND NEWS BRANCHES BY HALYNA PAHUTYAK

The article analyzes aspects of genre synthesis of short stories, novels and genres of folk prose (legends, epiphanies, parables, ballads) in the creative work of contemporary writer of Ukrainian literature Halyna Pahutyak. On the basis of the analysis of the writer's works the peculiarity of her artistic thinking and world perception, author's psychologism is determined.

Halyna Pahutyak's philosophy and conditionality of small prose first of all affected the character of art, the psychological dominance of artistic expression, the aphorism of statements, and so on. The stories and short stories of the writer show a tendency to rethink folk-poetic sources. The peculiarity of the interpretation of the forest image in the psycho-existential space of modern perception is analyzed. The locus of the forest also becomes a semantic projection of the philosophical problems of the works of the Ukrainian contemporary author. In the genre structure of the small prose of Halyna Pahutyak the genre features of the parable were revealed, which affected the realization of temporal and spatial factors – the intertwining of ancient and modern layers. Considered as genre traits of folk legend, they are assimilated into the structure of storytelling at the plot-compositional level, influencing the formation of a kind of storytelling modality, semantic accentuation of fantastic elements in the work, etc. Features of the genre synthesis of the legend and the narrative is revealed at a narrative level, when a combination of different forms and types of narration is observed. The organic combination of elements of a realistic and fantastic image of the writer causes the articulation of existential problems, which become the leading in many stories and short stories by Halyna Pahutyak. In particular, the existential motives of loneliness, individual realization, fear, fatality of life, the problem of choosing or confronting one's own destiny were investigated.

Key words: genre, synthesis, plot, composition, narrative.